

essentialis compositio potentiae et actus, nempe materiae et formae. Quare substantiae visibiles componuntur ex partibus essentialibus, quarum unaquaeque reducitur ad substantiam, et iure dici potest substantia incompleta seu pars substantialis. Haec verissima doctrina implicite traditur ab ipsis adversariis cum substantiam tribuunt in simplicem et compositam: si enim substantia incompleta, seu pars substantialis repugnaret, nulla substantia vere dici posset composita in ipsa ratione substantiae, cum nulla res componat cum seipsa; sed dici ad summum deberet aggregatum substantiarum et entium, et tunc actum esset de unitate entis in homine: homo quippe non esset unum ens et una substantia, quod totam subvertit Anthropologiam.

Oppon. 3.º Essentiae rerum sunt indivisibili. Atqui quod est in indivisibili non potest constare ex partibus ipsum constituentibus. Ergo essentiae rerum materialium sunt simplices.

Resp. Dist. mai. Essentiae substantiales non suscipiunt magis et minus in ratione speciei, quia earum formae substantiales non possunt intendi vel remitti, *Conc.* Sunt in indivisibili quia constituuntur per unam simplicem realitatem, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Solutio patet ex iis quae explicata sunt in thesi. Aristoteles quippe et post eum S. Thomas docent essentias substantiales omnes et quasdam formas accidentales esse in indivisibili, non quia respuunt compositionem; sed quia, uti vidimus, formae substantiales quae composito tribuunt speciem non possunt suscipere magis et minus propter rationes superius traditas. Formae vero accidentales licet subiecto non tribuant speciem; tamen quandoque recipiuntur in subiecto secundum rationem indivisibilem, et tunc etiam formae quaedam accidentales dicuntur esse in *indivisibili*, uti de numeris et de figuris docet Philosophus, et ideo species rerum comparat numeris et figuris (1).

(1) S. THOM. 1-2, q. 52, a. 1.

QUAESTIO III.

De praedicamento substantiae.

CONTINUATIO RERUM. Divisio entis in decem genera.

Ex prima divisione entis in potentiam et actum seu in essentiam et esse, immediate oritur alia divisio, secundum quam ens tribuitur in decem suprema rerum genera. Cum enim nomine entis intelligatur id quod habet esse, cumque aliqua res seu quidditas possit habere esse vel in se, vel in alio tamquam in subiecto, inde fit ut ens concretum ex essentia et esse generatim dividatur in substantiam et accidens secundum quod cuidam rei ex sua ratione debetur esse in se, vel in alio. Verum enim esse in se, quod est proprium substantiae, non habetur nisi uno modo, ideoque modus essendi substantiae non est nisi unus. Ex adverso esse in alio multipliciter dicitur, quia res quae in alio sibi vindicat esse, potest inhaerere subiecto, vel tamquam mensura intrinseca, vel ut determinatio qualificans, vel ut ordinans ad aliud, vel ut mensura extrinseca, et ita porro. Idcirco modus essendi accidentis multiplex est et varius, ita ut novem efflorescant rationes essendi accidentales, quibus si additur modus substantiae proprius, habentur decem suprema rerum genera.

De his generalibus essendi modis incipienda tractatio est, et in primis uberius explicatiusque disserendum de primo essendi modo, id est de substantia, quae est omnium aliarum categoriarum subiectum et fundamentum. Nam cum id quod est prius et nobilius in aliquo genere sit principium et causa cunctorum, quae participant rationem illius generis, substantia, quae in genere entis principem occupat locum, est causa et fundamentum omnium accidentium, quae non intelliguntur neque sunt, nisi per ordinem ad substantiam in qua et per quam naturaliter esse habent.

Quae cum ita habeant, quaestio haec quae versatur circa substantiam praedicamentalem diligentissime nobis tractanda est, tum quia ad agnitionem pulcherrima, tum vel maxime quia admodum necessaria ad alias philosophiae partes enodandas, quae in ea innituntur. Siquidem proprium obiectum intellectus nostri est essentia rerum visibilibus abstracte cognita et maxime essentia substantialis, ex qua ad res invisibiles cognoscendas progredimur. Si ergo in propria ratione substantiae serutanda a veritate intellectus aberrat, ipsum humanae scientiae aedificium quasi subducto fundamento corruat necesse est. Accedit quod substantia materialis, quae primo a nobis cognoscitur immaterialiter et penes praedicata quidditativa, si spectatur prout singu-

lariter et materialiter subsistit in rerum natura, non cognoscitur a nobis nisi indirecte et per quandam conversionem intellectus ad sensum. Hinc quaestio quae disserit de principiis constitutivis substantiarum singularium et in seipsis subsistentium difficiles admodum semper habuit explicatas, et inter diversarum scholarum philosophos plenis concertationum disputationibus agitata fuit.

Si ergo in aliis rebus Aquinati nostro fideliter operam dedimus ipsumque sequuti sumus duces et magistrum, in hac abscondita et salebrosa quaestione ne transversum quidem digitum ab eius philosophandi ratione nobis discedendum esse intelligimus, praesertim quia quaestio de singularitate, et subsistentia substantiarum visibilium admodum necessaria est iis qui Theologiae operam daturi erunt, propter divinum Incarnationis mysterium. Quare summi Aquinatis sapientiam hac super re diligentissime, plurimo studio, ac diuturna lectione conquistam pro ingenii nostri viribus ita conabimur ingenue et vacuo animo explicare, ut si eam non plene vel recte assequemur, saltem noster labor professione sinceri erga S. Thomam amoris fuerit aut laudatus aut excusatus.

ARTICULUS I.

DE NOTIONE SUBSTANTIAE GENERATIM INSPECTAE.

MULTIPLEX ACCEPTIO SUBSTANTIAE. Nomen substantiae diversimode sumitur apud philosophos et SS. Patres. Quandoque substantia sumitur pro essentia, quae invenitur in omnibus rebus, et hoc sensu dicimus, definitionem significare substantiam rei. Sic substantia reperitur in omnibus generibus sicut et essentia: hoc significatur cum quaeritur: Quid est albedo? Color. Quandoque substantia pressius sumitur pro quidditate primi praedicamenti, et vocatur *substantia secunda*, natura, quidditas; hoc significatur cum quaeritur: Quid est homo? Animal rationale.

Quandoque substantia denotat individuum in genere substantiae, et nuncupatur *substantia prima*, vel hypostasis, vel res naturae, vel subsistentia, idest subiectum subsistens in genere substantiae, secundum triplicem considerationem substantiae sic dictae. Secundum enim quod per se existit et non in alio, dicitur subsistentia. Illa enim subsistere dicimus, quae non *in alio, sed in se existunt*. Secundum vero quod supponitur alicui naturae communi, sic dicitur *res naturae*; sicut hic homo est res naturae humanae. Secundum vero quod supponitur accidentibus, dicitur *hypostasis vel substantia*. Quod haec tria nomina significant communiter in toto genere substantiarum, hoc

nomen *persona* significat in genere substantiarum rationalium (1). Quare omnis persona est res naturae, subsistentia, et hypostasis; sed non e converso, cum persona minus pateat. Quandoque demum sumitur substantia communiter prout abstrahit a substantia prima seu singulari, et a substantia secunda seu universali, et sic accipitur in definitione personae a Boetio tradita, in qua persona dicitur: *Rationalis naturae individua substantia*; ubi per individuum quasi per differentiam determinatur ad standum pro substantia prima (2).

Quae hucusque explicata sunt, sic possunt summam sub oculos poni. Substantiae nomen accipitur quadrupliciter: vel 1°) pro essentia rerum ad omnia praedicamenta pertinentium; vel 2°) pro essentia rerum quae sunt in primo praedicamento, et dicitur etiam substantia secunda, natura vel quidditas; vel 3°) pro singulari et individuo in genere substantiae, et dicitur etiam substantia prima, subsistentia, res naturae, hypostasis; vel 4°) prout abstrahit a substantia prima et secunda.

Cum autem substantia, quae constituit primum genus rerum cui iniuntur tamquam fundamento cetera genera, sit proprie substantia prima in qua accidentia esse habent a proprio esse substantiali distinctum, sedulo assignanda est definitio vel quasi definitio substantiae per quam accurate ratio substantiae praedicamentalis declaretur, et rite distinguatur utrinque tum ab accidentibus, tum a divina substantia, quae cum sit ipsum esse subsistens, transcendit in infinitum omnia genera.

Definitio substantiae praedicamentalis. Substantia quae est primus ille essendi modus quo ens ad primam categoriam efformandam contrahitur, presse definiti haud potest, utpote non habens supra se aliud genus; nihilominus potest per aliquam quasi definitionem ita describi, ut rite intelligatur tum quid sit in se, tum quomodo seceretur ab aliis rebus diversis ab ipsa. Hanc definitionem vel quasi definitionem sequens propositio dabit.

PROPOSITIO.

Substantia praedicamentalis, quae est primum et nobilissimum analogatum sub ente, secundum quod ens ab essentia concrete dictum intelligitur seceretur in substantiam et accidentis, recte admodum definitur cum S. Thoma: Res cuius quidditati debetur esse in se et non in alio (3).

Prob. prop. Illa definitio substantiae quae est primum genus generalissimum dicenda est genuina et accurata, quae rite discernit

(1) S. THOM. 1 p. q. 29, a. 2.

(2) 1 Sent. Dist. 25, q. 1, a. 1 ad 7.

(3) QQ. DD. De Pot. q. 7, a. 3 ad 4; 4 Sent. Dist. 12, q. 1, a. 1.

substantiam creatam et praedicamentalem tum a substantia increata, tum ab omnibus accidentibus, et insuper exhibet communem aliquam rationem, quae praedicatur *univoce* de omnibus quae collocantur sub genere substantiae. Iam vero memoratae conditiones cumulate in definitione superius prolata, et in ea solum reperiuntur. Ergo propria et germana substantiae definitio est: *Res cuius quidditati competit esse in se, et non in alio.*

Decl. arg. Cum propositio maior exhibeat proprios characteres optima definitionis, ad declarationem propositionis minoris accedendum est. Et primo quidem per traditam definitionem substantia creata et praedicamentalis in immensum separatur a substantia divina. Cum enim in Deo quidditas non sit aliud a suo esse, sed cum ipso penitus identificata, pronum est intelligere memoratam definitionem nullatenus posse Deo convenire. Et sic S. Thomas demonstrat, Deum non esse in genere substantiae, quia quae sunt in genere aliquo, habent quidditatem diversam ab esse, et ideo conveniunt in ratione quidditatis, quae de ipsis *univoce* praedicatur, differunt vero per esse. In Deo autem esse suum est sua quidditas (1). Quod autem memorata definitio substantiae ipsam distinguat ab accidente quod definitur: *Res cuius quidditati competit esse in alio tamquam in subiecto*, nullo pacto dubitari potest; cum esse in se, et esse in alio ex opposito dicantur. Demum per expositam definitionem assignatur quidditativa et differentialis ratio secundum quam *univoce* competit determinatus modus essendi omnibus rebus, quae non sunt accidentia. Sic elucet quomodo substantia sit genus generalissimum, nam ratio generis pertinet *univoce* ad inferiora, de quibus dicitur. Iam vero plane intelligimus posse competere pluribus secundum proprias differentias et proprium esse distinctis communem aliquam rationem in eo praecise sitam quod sit: *Esse rem cui debetur existere non in alio tamquam in subiecto*, seu exigentiam existendi in se, et sic habetur genus, quod praedicatur *univoce* de pluribus specie differentibus.

Quod si substantia definiretur: *Ens per se existens seu non existens in alio ut in subiecto*; et ex adverso accidens diceretur: *Ens existens in alio ut in subiecto*, indicaretur ad summum diversitas quae in modo existendi intercedit inter substantiam et accidens; minime vero exhiberetur intima differentia, et quidditativa ratio utriusque realitatis, multoque minus assignaretur in definitione substantiae communis quaedam ratio pertinens *univoce* ad plura propriis differentiis inter se distincta; nam esse vel existere, quod nomine entis intelligitur, cum sit ultima rei actualitas, sub se comprehendit omnem differentiam distinguentem ens ab ente, et ideo *univoce* praedicari nequit de pluribus per proprias differentias essendi diversis.

(1) 1 *Sent. Dist. 8, q. 4, a. 2.*

Iterum si substantia definiretur: *Ens per se existens*, et vicissim accidens diceretur: *Ens existens in alio*, non incite ex huiusmodi definitionibus deduceremus, haud posse ne supernaturaliter quidem dari aliquod accidens sine subiecto; nam positus illis definitionibus, accidens sine subiecto secum pugnaret, propterea quod esset simul et non esset accidens, cum definitio neque per divinam potentiam possit a definito separari. Iam vero etiam mediocriter in Theologia versati intelligunt doctrinam hanc ea vehementer turbare, quae ab Ecclesia Catholica super Augustissimo Eucharistiae sacramento docemur.

Doctrina a nobis explicata sic traditur a S. Thoma: «Per se existere non est definitio substantiae, quia per hoc non demonstratur quidditas eius, sed eius esse: et sua quidditas non est suum esse, alias non posset esse genus, quia esse non potest esse commune per modum generis, cum singula contenta in genere differant secundum esse. Sed definitio vel quasi definitio substantiae est: *Res habens quidditatem cui acquiritur vel debetur esse ut non in alio.* Et similiter, esse in subiecto, non est definitio accidentis, sed e contrario: *Res cui debetur esse in alio*, et hoc nunquam separatur ab aliquo accidente, nec separari potest, quia illi rei, quae est accidens, secundum rationem suae quidditatis semper debetur esse in alio; sed potest esse, quod illud, quod debetur alicui secundum rationem suae quidditatis, ei, virtute divina agente, non conveniat; et sic patet quod facere accidens esse sine substantia non est separare definitionem a definito (1).

SCHOLION I. Substantia non definitur stricte: eius conceptus est maxime positivus. Si enim substantia presse definiretur, loco generis deberet poni *res*, et loco differentiae poneretur *esse non in alio*. Iam vero neque *res* potest esse genus, neque vera differentia constitui valet per *esse non in alio*. Nam *res* quae per diversos essendi modos ad varias categorias determinatur cum dicat essentiam absolute consideratam praescidentem a quocumque essendi modo, exhibet notionem entis maxime abstractam et indeterminatam, quae non secus ac ens non potest esse genus, quia designat modum quemdam positivum entis qui consequitur omne ens. Non enim, teste Aquinate, invenitur aliquid affirmative dictum, quod possit accipi in omni ente, nisi essentia eius, secundum quam esse dicitur; et sic imponitur hoc nomen *res* quod in hoc differt ab ente, quod *ens* sumitur ab actu essendi, sed nomen rei exprimit quidditatem seu essentiam entis (2). Liqueat ergo *rem* seu essentiam ex qua quaelibet categoria constat, non posse poni ut genus; eodem pacto ac ens haud potest loco generis collocari. Quod si *res* seu essentia abso-

(1) 4 *Sent. Dist. 12, q. 1, a. 1, sol. 1*; cf. etiam *Contra gent. lib. I, cap. XXV.*

(2) *QQ. DD. De ver. q. 1, a. 1.*

luta non potest esse genus, eo quod exprimat positivum quemdam modum, qui consequitur omne ens, ideoque convertitur cum ente, propter ipsam connexi rationem *esse in se*, vel *esse non in alio*, non potest esse propria differentia; nam differentia determinans debet esse extra notionem contrahendam; porro extra conceptum entis non est nisi non ens seu nihil.

Neque quis falso putet, conceptum substantiae esse negativum, propterea quod a nobis exprimitur per vocabula negationem quamdam significantia; ut *non esse in alio vel non inhaerere subiecto*. Negatio quippe habetur secundum rationem nominis, minime vero secundum rationem rei, quae non solum est positiva, sed etiam est fundamentum omnium, quae positive participant rationem entis. Uti enim recte animadvertit Albertus Magnus, negatio fertur in nostrum modum concipiendi, non in rem conceptam, cum substantiam intelligimus (1). Nomina autem iuxta doctrinam Aristotelis immediate significant conceptum, quo mediante denotant res, et ideo res nominamus secundum quod eas concipimus. Cum enim intellectus noster a sensibus cognitionem accipiat, prius quodammodo a nobis cognoscuntur accidentia, quae habent *esse in alio* seu in subiecto, et per accidentia, quae sensus percipiunt, intellectus sibi comparat notionem substantiae; et quoniam res nominamus secundum quod illas intelligimus, nomina positiva attribuiamus accidentibus, et negativa substantiae, sed res significata diversimode habet. Nam *esse in alio* seu inhaerere negat aliquam realitatem, nempe *esse in se*. Contra non *esse in alio* priorem negationem destruit, et veram affirmationem ponit, idest *esse in se*, quod constituit absolutam essendi perfectionem, cum *esse in alio* non dicatur nisi relative, et constituat essendi nobilitatem ab alio dependentem. Quocirca accidens non intelligitur sine ordine ad substantiam, quae ponitur in eius definitione; sed substantia per se et absolute intelligitur, quia per se et absolute subsistit. Ergo tamen si modus nominandi substantiam sit negativus; nihilominus res nominata et significata per vocem est maxime positiva (2).

SCHOLION II. De quibus praedicatur substantia categorica? Quandoquidem substantia categorica significat primum, perfectum ut absolutum essendi modum, excludentem quodlibet subiectum, posset quis perperam putare, hoc nomen secundum univocam significationem transferri ad denotandam divinam substantiam, et consequenter Deum esse in genere substantiae. Haec falsissima opinatio, qua abusi sunt Pantheistae tum veteres tum recentes, iam pridem explosa fuerat ab Angelico Doctore diserte et passim tradente, substantiam praedicamen-

(1) *De praedicam. tract. II, cap. II.*

(2) Cf. S. THOM. *QQ. DD. De Pot. q. 9, a. 7 ad 15.*

talem non solum significare perfectionem illam essendi in se et non in alio; sed etiam subiectum cui competit esse in se, ideoque compositum ex potentia et actu, seu ex essentia et esse, quod perfectionem cum imperfectione seu limitibus commixtam designat. Secundum hanc significationem nomen substantiae non transferetur ad Deum, qui est omnis compositionis expertus utpote actus purissimus, ideoque omnem categoriam in infinitum transcendit. Sic rem paucis sub oculis ponit Aquinas: « Substantiae nomen non significat hoc solum, quod est per se esse, quia hoc quod est *esse*, non potest per se esse genus; sed significat essentiam cui competit sic esse, idest per se esse; quod tamen esse non est ipsa eius essentia. Et sic patet, quod Deus non est in genere substantiae » (1).

Est ergo proprium substantiae quod sit subiectum primum essendi, et quoniam res quaevis ab actu denominatur; sic substantia, quae per primum esse actuatur, vocari solet primum ens; dicitur etiam ens simpliciter, quippe cui actus essendi competit absolute, et non per ordinem ad aliud: dicitur etiam ens in se et per se subsistens seu per se stans, quia non per aliud, sed per se in proprio suo esse consistit.

Quocirca a ratione substantiae, quae formaliter collocatur in prima categoria excluduntur non solum accidentia, quae alia praedicamenta constituunt; sed etiam partes substantiales sive essentialia, uti materia et forma, sive integrales, uti manus, pes, caput; non enim subsistunt per proprium esse, sed per esse compositi et rotius; atque ita sicut unico esse actuantur, ita unam constituunt substantiam, nempe ens per se unum. Idem dico de humanitate Christi, et de quolibet non subsistente, quemadmodum explicatur a S. Thoma, qui haec habet: « Substantia secundum quod est genus, non proprie praedicatur de parte: manus enim si esset substantia, cum sit animata, esset animal: nihil enim est in genere quasi directe contentum sub ipso, nisi quod habet naturam aliquam complete; tamen dicitur manus esse substantia secundum quod substantia dividitur contra accidens, et similiter dico de natura humana in Christo. Cum igitur dicitur quod omnis substantia particularis est hypostasis, intelligendum est de illis quae directe recipiunt praedicationem generis; et haec sunt quae significantur, ut res complete per se subsistentes » (2).

SCHOLION III. De falsis definitionibus substantiae. Ex his quae a nobis explanata sunt de ratione substantiae praedicamentalis pronum est perspicere quid decernendum sit de quibusdam definitionibus substantiae, quas nonnulli novatae philosophiae defensores in medium protulere, quae ex falsa philosophandi ratione exortae, vel aequivocationibus, vel periculosis erroribus latam aperuunt viam.

(1) 1 p. q. 3, a. 5 ad 1; cf. etiam 1 *Sent. Dist. 8, q. 4, a. 2 corp. et ad 1.*

(2) 3 *Sent. Dist. 6, q. 1, a. 1, sol. 1 ad 1.*

Definitio Cartesii. In primis nobis occurrit Cartesius, qui novatorum familiam ducit. Is enim decernit, nos cum substantiam concipimus, non aliud concipere nisi rem quae ita existit ut nomini seipsa ad existendum indigeat (1), ideoque iuxta Cartesii placitum substantia definitur: *Res, quae nulla alia re indiget ad existendum.* Cartesianae haec definitio, vitiosa est et lubrica. In ea enim minime declaratur ratio substantiae, quae constituit primam categoriam, nempe primum determinatum essendi modum: huiusmodi quippe ratio ex duobus coalescere necessario debet, nimirum ex essentia seu essendi subiecto absolute considerato, et ex determinato essendi modo, quo esse in illo subiecto recipitur; porro haec duo fundantur in reali distinctione inter essentiam et esse in rebus finitis, et in genere positis, Cartesianae formula nihil declarat de distinctione inter essentiam absolute consideratam et eius essendi peculiarem modum, et ideo optime tribui posset Deo. *Nam nulla re indigere ad existendum*, sensum anticipem complectitur; potest enim excludere vel subiectum vel causam efficientem existentiae. Si enim causam excludit, tunc definitio competit solum Causae Primae, et consequenter non daretur nisi unica substantia, iuxta Pantheistarum placitum. Quare merito Leibnitijs cartesianam substantiae definitionem criminatus est, eamque affirmavit Pantheismo Spinosae paravisse viam (2).

Spinosae definitio. Cartesianam substantiae definitionem Spinosae Pantheismo suo accommodavit discernens unicam admittendam esse substantiam. Is enim sic substantiam definiit: *Per substantiam intelligo id quod in se est, et per se concipitur; hoc est id cuius conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat* (3). In explicandis vero singulis datae definitionis particulis per illud *in se*, seu *per se*, non subiectum inhaerentiae, sed causam effectricem a substantia semovendam esse affirmavit, ita ut, iuxta Spinosam, substantia esse et concipi per se dicitur, quia esse suum ex se habet, et ex se habere intelligitur. Cum autem habere esse a se non possit convenire nisi primae, absolutae, et divinae substantiae quae unica est, ideo conclusit unicam admittendam esse substantiam cuius cetera entia non sunt nisi modificationes, evolutiones, externae manifestationes.

Cousini definitio. Spinosianae opinionioni de unitate substantiae operam dedit Cousinus, qui in purum putumque pantheismum prolapsus est. Is enim substantiam definiit: *Ens quod nihil ultra se subaudit ad existendum.* Hac definitione statuta, affirmavit substantiam esse naturam suam quid absolutum, quia quidquid ad aliud refertur, nequit dici substantia, sed potius est aliquid apprensens et phaenomenicum:

(1) *Les principes de la phil.* par. 1, § 51.

(2) *Examen des principes de P. Malebranche.*

(3) *Ethic.* p. 1, def. 3.

cum autem duo entia absoluta repugnent, unicam dari substantiam conclusit.

Licet alterius loci sit Spinosae et Cousini pantheisticam doctrinam impugnare; nihilominus in praesentiarum non erit inutile cursim adnotare notionem substantiae ab ipsis traditam esse prorsus erroneam et commentitiam. Substantia quippe categorica cum sit primus et determinatus essendi modus, denotat essentiam seu rem cui debetur *esse in se et per se*, ideoque a se excludit solummodo inhaerentiam in subiecto, sed necessario postulat causam effectricem, quae ipsi largiatur existentiam, in eaque ipsam conservet; est quippe per se indifferens ad esse et ad non esse. Haec autem notio et competit innumeris rebus quae collocantur in primo praedicamento, et neutquam praedicari potest de Deo, qui sensu nuper explicato dici nequit substantia, cum non sit essentia seu res cui competit esse in se, sed sit actus purissimus, infinitus, et ipsam esse subsistens. Et re vera cum substantiae nomen, quemadmodum Doctor Angelicus tradit, ducatur tum ex eo quod substatur naturae communi, et in se subsistit, tum ex eo quod substatur accidentibus (1), facili negotio perspicuum cuique fit ex gemino hoc capite nomen substantiae in Deum non quadrare; nam Deus est ipsum esse subsistens, ideoque neque habet esse in se, neque substatur communi naturae, multoque minus substatur accidentibus.

Alia Cartesii definitio. Cartesius notionem substantiae mox memoratam ulterius patefaciens docuit, substantiam in unaquaque re illud esse, quod inter continuas accessiones abscessionesque qualitatium iugiter perdurans nulli variationi obnoxium est, eiusque accidentia esse qualitates, quae ad ipsam accedunt vel ab ipsa recedunt (2). Cartesio hac in re adstipulati sunt Wolfius (3) et Galluppius (4) qui rati sunt notionem substantiae in eo esse reponendam, quod sit subiectum accidentium. Cum autem accidentia continuo mutantur et fluant, subiectum vero sit permanens et uniusmodi, substantiae definitionem hoc modo concinnarunt: *Substantia est subiectum perdurabile et modificabile.*

Ut de hac altera Cartesii definitione iudicium feratur, dicimus eam esse ineptam et vitiosam, quippe quae vel nullo modo, vel perperam patefacit id quod aperiendum foret. Cum enim substantia sit primum analogatum sub ente, quod de ipsa et de accidentibus analogice dicitur, cumque sit primus ex decem determinatis essendi modis, non potest declarari et definiiri nisi innuendo determinatum modum, se-

(1) *I. Sent. Dist. 23, q. 1, a. 1 ad 3; De Pot. q. 9, a. 1.*

(2) Resp. ad quintas obiectiones.

(3) *Ont. p. 2, sect. 2, cap. II.*

(4) *Lect. 62.*

cundum quem esse recipitur in essentia absolute considerata; ideoque sapienter a S. Thoma dicta fuit: *Res cui competit esse in se et per se*. Sic constituit primum et absolutum genus rerum, quod definitur independentem ab omnibus aliis generibus, quae ab ipsa in essendo dependent. Quod autem substantia subiiciatur et substat accidentibus, hoc est secundarium, relativum, minime constituens ipsam; sed ab ipsa iam constituta permanens. Quia enim substantia habet esse in se, ideo substat accidentibus, quae habent esse in ipsa tamquam in subiecto.

Sic apparet discrimen inter substantiam quae dicitur ens absolute et simpliciter, et accidens quod dicitur ens relative, et secundum quid, vel aliquid entis. Si enim vera esset cartesiana definitio, dicendum foret substantiam habere essentiam omnino imperfectam, cum in eius definitione poni deberet accidens, et sic perperam admodum permisceretur substantia cum accidente. Accedit ad ea quae notavimus, quod cartesiana definitio supponit, iuxta dogma veterum Atomistarum a Cartesio novatum, omnem substantiam esse simplicem, immutabilem, incorruptibilem. Quantum autem hoc placitum a recta et vera philosophandi ratione abhorret, a nobis late explicabitur quando de essentia substantiarum materialium agemus. Non enim dumtaxat accidentia, sed etiam substantiae oriuntur et occidunt, et ideo substantiae corporales dici nequeunt subiectum permanens, cum iugiter corrumpantur per substantiales mutationes; sed solum materia prima in se considerata dicitur primum et permanens subiectum, quemadmodum passim a Philosopho traditum est.

Definitio Leibnitii, Kantii et Giobertii. Leibnitius substantiam definiit: *Ens agendi vi praeditum*. Leibnitio concinit Kantius qui substantiam esse causam seu vim propugnavit. Utrique adscriptus est Giobertius in eo quod notionem substantiae per conceptum causae explicare aggreditur; sed suam hac de re sententiam ita accommodat ut plurima falsa et impossibilia congerat, et pantheismo spinosiano quam proxime accedat. Sic enim ratio substantiae a Giobertio declaratur: Substantia, in realitate seu in negatione nihili posita est, et quoniam negatio nihili est operatio, substantia est causa seu vis, nempe est principium operationis per quam ipsa nihilum negat (1).

In primis facile est intelligere Leibnitianam ac Kantianam definitionem in eo peccare quod conceptum substantiae cum conceptu causae male confundat. Substantia quippe determinatum entis seu essendi modum denotat, ideoque non refertur ad aliud, quod ab ipsa fluit; causa ex adverso designat substantiam prout dicit ordinem ad aliud, quod ab ipsa procedit, quodque eius effectus denominatur. Ergo notio substantiae a notione causae est valde diversa; licet una alteram

(1) *Protol. Saggio I*, pag. 233.

consequatur, idest operatio per quam res dicitur causa sequatur esse ex quo res denominatur substantia.

Ad Giobertium autem quod attinet, dicimus ipsum plura impossibilia congerere in definitionis declaratione. Si enim substantia consistit in realitate seu in negatione nihili, concludendum foret accidentia non esse entia realia et consequenter conceptum substantiae tantundem patere, quantum conceptus entis extenditur. Hoc est abnorme; nam ens reale dividitur in substantiam et accidens. Neque minus absurdum est et commentitium quod subiicit, nempe negationem nihili esse operationem, et substantiam per suam operationem negare nihilum. Nam praeter quam quod nihilo non opponitur operatio, sed ens sive agat, sive patiat, si substantia per suam operationem nihilum negat, concludendum est: 1) ipsam operando creare; per creationem quippe res producitur ex nihilo, et sic substantia quaelibet confunderetur cum Deo, ad quem solum actio creatrix spectat; dicendum: 2) substantiam esse causam creatricem sui, si seipsam constituit ex eo quod nihilum neget per operationem; nam rei cuiuslibet substitutiva ipsi intrinseca esse debent. Haec autem omnia frontibus adversis secum pugnant et ipsum contradictionis principium penitus subvertunt.

Lockii definitio. De Lockio nihil fere addendum putamus iis quae de ipso meminimus agentes de rerum essentia. Iuxta enim Lockium, substantia est: *Complexio qualitatum quas sensu percipimus ignota ratione coexistentium* (1). Haec Lockii definitio orta a sensismo ipsum substantiae conceptum quem evolvere deberet, a fundamentis subvertit, et plena est absurditatibus, cum in medium inducat qualitatem sine subiecto ab ipsa distincto, et complexum qualitatum efformantium ens per se unum sine ulla ratione ipsas uniente.

ARTICULUS II.

DE PRINCIPIO INDIVIDUATIONIS IN SUBSTANTIIS MATERIALIBUS.

QUAESTIO CIRCUMSCRIBITUR, ET DIVERSAE SENTENTIAE RECENSENTUR. Substantia ab Aristotele dispecitur in *primam* et *secundam*. Substantia prima, cui potissimum competit nomen substantiae, est individuum, quod a Philosopho nuncupatur *hoc aliquid*. Contra substantiae secundae dicuntur genera vel species, quae habent esse in se et subsunt accidentibus ratione individui singularis in quo subsistunt. Cum vero habere esse in se maxime competat substantiae primae, consequitur profecto primam categoriam constitui per substantiam primam, in qua omnes aliae categoriae subsistunt. Ve-

(1) *Saggio sull'intelletto umano*, lib. II, cap. XXIII.

rum enim substantia prima non constituit primam categoriam seu aliquid supremum genus, prout est individuum designatum et determinatum, quod certe non potest de pluribus praedicari; sed prout spectatur ut individuum vagum et indeterminatum, quod a S. Thoma dicitur esse illud quod significat naturam communem cum determinato modo essendi, qui competit singularibus, ut scilicet sit per se subsistens distinctum ab aliis (1), et sic intelligitur quomodo natura communiter spectata cum hoc peculiari essendi modo possit generatim praedicari de omnibus rebus, quae habent esse in se et non in alio tamquam in subiecto, nempe de omnibus subsistentibus. Sicut ergo essentia significat aliquid commune omnibus naturis per quas diversa entia in diversis generibus et in diversis speciebus collocantur; sic substantia, quae est primum genus, denotat aliquid commune omnibus singularibus subsistentibus, quae in hoc conveniunt, quod sibi vindicant determinatum hunc essendi modum, qui constituitur per habere esse in se et non in alio tamquam in subiecto, et sic dicuntur absolute, simpliciter, et per se entia.

Iam vero hic perabscondita occurrit quaestio, quae longe serpit in tota philosophia, ideoque a nobis dilucide pro rei difficultate determinanda est, et diligentissime, ductu auspicioque Summi Aquinatis, discutienda. Quaeritur enim, an in substantiis materialibus, quae in eadem specie multiplicantur secundum numerum, essentia quae complectitur principia speciei seu quidditativa, quae per definitionem explicantur, et a Philosopho nuncupatur *substantia secunda*, sit omnino idem *secundum rem* cum essentia et natura singulari, nimirum spectata et quoad principia quidditativa et quoad principia individuantia, quae ab eodem Philosopho appellatur *substantia prima*, individuum, singulum, vel *hoc aliquid*. Quaestio eodem recidit ac si quaeratur, an essentiae substantiales rerum materialium per seipsas unice individuuntur, vel ad eorumdem individuationem completere constituendam necessarium sit adstruere aliquam realitatem a realitate quidditativa distinctam *secundum rem*, quae principia speciei determinet ad esse huius vel illius singularis existentis, ideoque sit aliquid extrinsecum principii speciei, sed intrinsece constituens hanc singularem et designabilem naturam, vel hoc subsistens corporeum. Aliis verbis, an id per quod Socrates est homo, et id per quod Socrates est hic homo distinguatur dumtaxat secundum rationem intelligibilem seu virtualiter, vel distinguatur secundum rem.

Ut autem doctrina S. Thomae hac super re plene et explicite proponatur, quaestionem in duas partes dispertiemur, quarum prima generatim statuet, in rebus materialibus principia speciei esse quodam-

(1) S. THOM. I, p. q. 30, a. 4; cf. ALBERTUM M. *De praedicam.* tract. II, cap. II.

modo *realiter* distincta a principis individuantibus seu determinantibus essentiam ad esse huius vel illius singularis: secunda vero magis in particulari directe determinabit quidnam sit illa realitas, quae principis quidditativis superadditur ad completam individui rationem in subsistentibus corporeis constituendam. Sic quippe occurremus duplici adversariorum generi, tum eorum qui magno numero et agminatim impugnant Aquinatem, decernentes substantias materiales individuari per seipsas, tum eorum qui admittentes principia individuantia addere aliquid realiter distinctum a principis speciei, in assignanda hac realitate eundem Aquinatem aggrediuntur, cum eoque nominatim sibi certamen instituunt. Primorum familiam ducunt inter auctores mediae aetatis Aureolus et Durandus; aliorum vero dux est magister Duns Scotus.

Cum prima pars controversiae eo spectet ut demonstremus substantiam primam aliquid addere substantiae secundae seu principis speciei, praestat in memoriam revocare, et explanatis evolvere quid in doctrina Aristotelis intelligatur per substantiam primam et substantiam secundam.

Substantia prima et secunda. Substantia ab Aristotele disperitur in primam et secundam (1). *Substantia prima* ab ipso definitur: *Quae neque de subiecto aliquo dicitur, neque in subiecto aliquo est*. Sic Petrus, Paulus sunt prima subiecta et primae substantiae, subiiciuntur quippe omnibus, quae sunt in subiecto vel dicuntur de subiecto. *Substantia secunda* autem definitur: *Quae non est in subiecto, sed dicitur de subiecto*. Homo enim non est in Petro tamquam in subiecto, sed dicitur de Petro tamquam de inferiori. Quare substantia secunda est essentia seu quidditas substantialis, quae est pars formalis individui seu substantiae primae, quae comparatur ad secundam tamquam totum ad suam partem formalem, cum complectatur et substantiam secundam idest quidditatem, et principia individuantia. Et quoniam natura communis est pars formalis individui seu subiecti singularis, et non totum individuum, patet ipsam identificari cum individuo solummodo *inadequate*, et de ipso non praedicari in abstracto. Forma quippe quae est communis pluribus subiectis de nullo potest in abstracto praedicari; praedicaretur enim secundum totam suam rationem de uno, et sic non esset forma multiplicabilis. Ex adverso in formis complete subsistentibus in quibus essentia adequate identificatur cum subiecto singulari, quidditas in abstracto potest praedicari de individuo singulari quocum unum idemque est, et ideo essentia simplex non est multiplicabilis numerice in multis individuis, et quaelibet species constituit unum dumtaxat individuum (2).

(1) *De praedicam.* cap. I, et *Metaph.* lib. V, text. 15.

(2) S. THOM. I p. q. 50, a. 4, et alibi passim.

Aequivocatio praeoccupatur. Quod Aristoteles doceat essentiam, seu *quodquideratesse*, nimirum substantiam secundam non differre realiter a substantia singulari seu a singulo (1); hoc est verissime dictum ad excludendam positionem Platoniorum, qui tuebantur rerum essentias seu species esse a singularibus separatas et in se subsistentes, et ad eliminandum errorem illorum, qui eodem modo identificabant cum subiecto essentiam eius, quod dicitur per se, et eius quod dicitur per accidens. Memorati quippe philosophi aequè identificabant praedicatum cum subiecto in his duabus propositionibus: *Socrates est homo*; et *Socrates est albus*. Utrumque errorem recte coarguebat Philosophus decernens essentiam Socratis et essentiam hominis non distingui realiter, quippe et Socrates et homo est animal rationale, neque Socratem distingui realiter a sua essentia penes praedicata quidditativa; quod et nos etiam affirmamus, et omnes coguntur propugnare, ni velint adstruere duplicem essentiam specie differentem, alteram hominis propriam, alteram propriam Socratis, quae sit participatio primae: nam sic revocaretur Platoniorum commentum iampridem ab Aristotele et a ceteris polioribus philosophis explosum. Nihilominus cum hac verissima doctrina concinet omnino, et rite componitur quod Angelicus Doctor post Aristotelem et B. Albertum Magnum passim docet, individuum substantiae in compositis ex materia et forma addere supra quidditatem seu super principia speciei aliquid reale, nempe principia individuantia, quae *realiter* differunt a principiis speciei; secus species non posset numerice multiplicari in pluribus individuis. Hoc sensu merito dicimus substantiam primam *secundum rem* differre a substantia secunda; non quatenus essentia substantiae primae sit diversa ab essentia substantiae secundae, cum una de altera praedicetur per identitatem; sed quatenus substantia prima complectatur tum substantiam secundam seu quidditatem, tum principia individuantia, quae illam quidditatem determinant ad esse alicuius singularis designati, et eandem dividant ac multiplicent in multis individuis non formaliter seu specie, sed solum numero diversis.

Questionis praestantia et difficultas. Quæstio de principio individuationis seu singularitatis in substantiis compositis et visibilibus, quae multiplicantur numerice in eadem specie, et ab intellectu nostro cognoscuntur immediate et directe in sua quidditate communi et abstracta a principiis individuantibus; plurimorum philosophorum mentes torsit, et exercuit ingenia, propterea quod difficiles admodum habet explicatus, cum eaque multarum aliarum questionum solutio connexa est. Aristoteles questionem hanc variis in locis attigit; sed eam plene ac cumulate pertractant B. Albertus Magnus, et in primis S. Thomas. Siquidem sine accurata huiusmodi questionis solutione plura quae ad

(1) Cf. S. THOM. *Metaph.* lib. VII, lect. 3.

diversos entium gradus et perfectiones, et ad perfectiorem imperfectiorumque unitatem attinent, plura quae spectant obiectum proprium et proportionatum cognitionis nostrae intellectivae intelligibilia forent, magnamque in philosophia universa perturbationem afferrent. Ut de aliis taceamus, quæstio de universalibus quae sunt intelligibilia propria intellectus humani rite explicari non potest, quin praesupponatur soluta quæstio de constitutione reali individuorum materialium, quae conveniunt in natura communi secundum speciem, et discrepant inter se secundum rationem individui. Idcirco fere omnes auctores qui ab Aquinate dissentiunt in explicanda reali constitutione materialium individuorum, decernentes essentias materiales per propriam realitatem seu per seipsas complete constitui in ratione individui seu individuari, congruenter omnino suis principiis docent, obiectum directum intellectus nostri esse singulare corporeum, et consequenter universalis non effici per abstractionem a principiis individuantibus, sed per comparationem plurium singularium prius et proprio conceptu cognitorum. Quae omnia et adversa fronte pugnant cum doctrina Aristotelis, Alberti Magni, Bonaventurae, et in primis S. Thomae. Neque satis apparet quomodo haec doctrina re differat a sententia Nominalium, si non optantium desideria, sed rationes et argumenta disserentium vacuo animo spectantur. Hinc Albertus M. in commentariis ad *Universalia* Porphyrii et ad varia loca *Metaphysicorum* Aristotelis discrete et subtiliter agit de principiis individuantibus substantias materiales, etisque testimonia congesta reperiuntur apud Capreolum (1) et a nobis quaedam inferius transferentur. Hinc S. Thomas doctrinam Alberti amplexatus, eam dilucide more suo pro rei difficultate exposuit, amplificavit, perfecit. Sed ad varias opiniones exponendas accedamus.

Diversae philosophorum sententiae. Circa individuationem substantiarum materialium philosophi praesertim in media aetate acriter magnoque animorum actu inter se depugnarunt, eorumque diversa placita revocari possunt primo et generatim ad duas sententias e regione oppositas. Quidam enim docent, substantias materiales per seipsas seu per proprias realitates individuari seu per proprias essentias, quas ab existentia non differre tenent. Cum enim, inquit, omne quod existit hoc ipso singulare sit et individuum, consequitur sane omnem rem seu essentiam seu naturam a seipsa tamquam a causa intrinseca habere ut sit individua, quemadmodum a seipsa tamquam a causa intrinseca habet ut sit realis et existens. Hinc generatim statuunt tum substantias materiales, tum omnes realitates existentes esse per seipsas singulares et individuas, ideoque unam esse omnium rerum rationem habendi individuationem, nempe per propriam realitatem. Qua de re inter veteres Scholasticos Aureolus, et

(1) CAPREOL. in 2 *Sent.* Dist. 3, q. 1.

inter recentes auctores Jourdanus (1) S. Thomam reprehendunt eo quod docuerit diversas substantias diversimode individuari.

Aureolus quippe putat quaestionem hanc de principio individuationis esse inanem et supervacaneam, cum quaelibet natura sit per se haec vel individua, et nullatenus indifferens ad plura. Sed frustra est memoratus auctor, eiusque deceptio exinde videtur ortum habuisse, quod cum perspiceret omnem naturam existentem esse hanc et individuam, prave admodum concludat, id de se illi naturae convenire; non distinguens inter rem et rationem rei, nempe inter naturam individuam et rationem huiusmodi individuationis, uti sapienter post Capreolum et Caietanum notat Raphael Ripa Aureolum refellens (2). Philosophandi haec ratio ab Aureolo aliisque propugnata in ambiguis versatur, quippe quae male permiscens principium quod, ut aiunt, cum principio quo omnem compositionem in creaturis interimit. Mox memoratam de individuatione doctrinam tuiti sunt post Aureolum Durandus, Gregorius Ariminensis, Gabriel Biel, alique Nominales, quibus postmodum catervatim ad stipulati sunt omnes philosophi qui dogmatibus novatae philosophiae imbuti Cartesio operam dedere, eumque uti magistrum venerati sunt.

Secunda sententia est eorum, qui ex opposito docent substantias materiales non esse per seipsas individuas et determinatas ad esse hoc vel illud singulare. Verum in hoc declarando eius patroni iterum inter se dissentiunt, diversasque rei explicandae ingrediuntur vias, quarum tres principales, relictis obscurioribus, meminerimus. Quidam enim contendunt substantias materiales per formam fieri individuas. Scotus vero cum suis discipulis putat substantias huiusmodi fieri individuas per proprietatem aliquam, quae est ultima rei perfectio et actus per quam natura redditur incommunicabilis et haec, ideoque a Scoto vocatur haecceitas, quae distinctione non reali, sed formali ex natura rei discriminatur a quidditate specifica (3). Scoti sententia sic paucis exponitur a Caietano: « Scotus, 2 Sent. Dist. 3, q. 6, opinatur quod natura specifica individuatur per quoddam positivum per se contrahens illam et faciens unum cum illa; ita quod illud positivum nec est materia, nec forma, nec compositum, sed est modus omnium seu ultima realitas materiae, formae, et compositi, eadem illis realiter: et sic apud eum de principio individuationis ponitur talis conclusio: Principium individuationis non est materia, nec forma, nec quantitas, sed proprietates individualis, scilicet haecceitas » (4).

(1) JOURDAIN, *La philosophie de St. Thomas d'Aquin*, liv. III, chap. IV.

(2) RIPA, in opus. *De ente et essentia*, cap. II, q. 4, a. 1.

(3) Scotus pluribus rationibus demonstrat essentias materiales non esse per se singulares et individuas, uti videre est apud CAPREOLUM, 2 Sent. Dist. 3, q. 1.

(4) CAIET. in opus. *De ente et essentia*, cap. II, q. 5, quo in loco rationes Scoti exponit et refellit.

Alii demum profitentur substantias materiales fieri individuas per materiam signalatam; nempe positam sub quantitate dimensiona. Haec sententia ab Aristotele ducta, diserte propugnata fuit ab Alberto Magno; sed clarius uberiusque explicatur ab Angelico Doctore, qui passim eam proponit, evolvit ac propugnat, eaque utitur ad patefaciendam causam seu radicem numericae multiplicationis substantiarum visibilium in eadem specie. Haec S. Thomae doctrina nobis vehementer probatur utpote unice accommodata ad hanc absconditam quaestionem pro rei difficultate solvendam. Idcirco ut ordini et perspicuitati serviamus, et in ea exponenda ac vindicanda gradatim procedamus, totam controversiam in duas partes distribuimus, quarum prima generatim investigabit, utrum in substantiis compositis ex materia et forma radix individuationis, idest incommunicabilitatis, et numericae distinctionis unice repetenda sit a principiis quidditativis, vel dependeat etiam ab aliis principiis seu realitatibus a quidditate diversis. Quaestio eo recidit ac si quaeratur, an substantia singularis, seu subiectum, seu suppositum ex rei veritate, et ex mente S. Thomae realiter differat a natura, quae constituit speciem. Altera pars in particulari determinabit in quo reponenda sit haec distinctio, seu melius quaenam sit illa realitas, quam substantia prima addit substantiae secundae. Hoc a nobis praestabitur enodando, quid in doctrina S. Thomae intelligendum sit nomine *materiae signalatae*. Insuper tum prima tum secunda pars vindicabitur ab oppugnationibus et aculeis adversariorum, qui agmine facto vel S. Thomam nominatim, uti Aureolus, Durandus, Scotus ferre profitentur; vel S. Thomae doctrinam sub alio nomine subvertere conantur; et sic dum alios insectari videntur, contra Angelicum Praeceptorem arma convertunt (1).

(1) Doctrina S. Thomae de individuatione substantiarum materialium acriter impugnata fuit inter doctores Parisienses et Oxonienses, qui eam non solum ut falsam, verum etiam ut errori finitimam criminabantur. Etenim, uti memoriae produm est, Guilielmus Lamarensis (*de la Mare*) doctor Oxoniensis an. 1284 opus edidit inscriptum: *Correctorium Fratris Thomae*, quod aptiori vocabulo postea dictum fuit: *Corruptorium*. In eo arroganter dicam impingit Aquinatus insimulans erroris nonnulla eius doctrinae capita, ea praesertim, quae spectant individuationem rerum materialium, et unitatem formae substantialis in homine. Lamerensi comes fuit in instituta contra Aquinatem pugna Joannes Pekamus, qui in Parisiensi Academia aemulus S. Thomae mansuetudinem et patientiam Doctoris Angelici coram inter disputandum non semel periclitatus fuerat. Creatus postea Archiepiscopus Cantuariensis censura notavit ac proscriptis conclusiones varias ab Aquinate traditas circa diversasum substantiarum individuationem, et unitatem formae substantialis!

ARTICULUS III.

DE DISTINCTIONE INDIVIDUI MATERIALIS AB ESSENTIA.

QUAESTIO DIRIMENDA. Quandoquidem in salebrosa et perdifficili quaestione enodanda versemur, non erit inopportunitum accurate et dilucide determinare id de quo ambigitur, et quaedam iterum revocare, quae a nobis saepe notata sunt. Nomen individui, prout a nobis hic usurpatur, est nomen primae intentionis, et significat subiectum seu suppositum habens seu deferens naturam. Sic Socrates est individuum, subiectum, seu suppositum deferens naturam humanam secundum quam constituitur in specie hominis. Nomine vero essentiae seu naturae intelligimus id quod per definitionem explicatur, cum quaerimus quid est homo. Porro in controversiam venit, an in substantiis compositis ex materia et forma individuum, subiectum, seu suppositum realiter differat ab essentia, vel solum secundum nostrum modum intelligendi; quod idem est ac inquirere, an essentiae compositae individuentur per seipsas, vel in sua individuatione includant principia quaedam individuanta ab ipsis realiter distincta. Ad quaestionem rite solvendam ponimus sequentem propositionem.

PROPOSITIO.

In substantiis compositis ex materia et forma essentia seu quidditas non est per seipsam singularis et individua, sed realiter differt a principis seu conditionibus eam determinantibus ad singularitatem (1).

Nota 1.º Haec propositio unice militat contra illos philosophos, qui sequentes Aureolum, Durandum, Gregorium Ariminensem, Gabrielem Biel, reliquosque Nominales tuentur substantias materiales esse per seipsas singulares et individuas, ideoque in ipsis nullatenus distingui secundum rem essentias seu principia quidditativa a conditionibus individuantibus seu a principis eas determinantibus ad esse huius vel illius singularis (2).

Nota 2.º Ad sensum propositionis pressius determinandum, et ad aequivocationes praepediendas, animadvertimus propositionem asserentem essentias materiales non esse per seipsas singulares, non ita a nobis intelligi, perinde ac rerum materialium realis quidditas per se sit positive communis, et per aliquid superadditum evadat singularis, quemadmodum adversarii vel imaginantur, vel fingunt nos asserere. Doctrina haec potius traditur a Scoto docente, essentiam rei

(1) Hac super re conferri potest S. Thom. praesertim I p. q. 3, a. 3; 5 p. q. 2, a. 2; De Pot. q. 9, a. 1; De Ver. q. 2, a. 11; Contra gent. lib. I, cap. XXI et XLII; De Anima, lib. III, lect. 8; opusc. De ente et essentia, cap. V.

(2) Cf. SANSEVERINO, Ontol. cap. III, a. 2.

per se esse positive indifferentem ad hoc vel illud individuum (1) et fieri hanc per proprietatem individuaem, nempe per haeccheitatem. Nos ex adverso tuemur, essentiam materialem in sua quidditativa realitate absolute spectatam non esse singularem, nempe numerice distinctam ab alia, quacum formaliter et in specie convenit; sed hoc ipsi competere per aliquid superadditum, sine quo existere nequit in rerum natura, et ex quo mutatur ut a reliquis essentis eiusdem speciei discriminetur numerice, licet consentiat cum ipsis in specie. Hinc essentia realis dicitur communis et indifferens ad plura, secundum quod ab intellectu per abstractionem absolute et solitarie cogitatur; nam secundum quod subsistit in hoc vel in illo subiecto singulari, iam est determinata ad hoc, ut sit haec et non alia.

Nota 3.º Ex dictis pronum est intelligere in ordine reali non dari essentiam communem et essentiam singularem, perinde ac essentiae duae essentiae, uti commentus est Plato, quem Aristoteles crebro refutavit; nam unice existunt essentiae singulares, seu substantiae primae. Nihilominus cum essentiae singulares, seu substantiae primae constituant diversos ordines et gradus perfectionum in entibus; essentiae simplices seu formae per se subsistentes propter suam perfectionem identificantur adequate cum subiecto singulari, ita ut licet a nobis concipiatur ut pars formalis subiecti, tamen de ipso praedicantur etiam in abstracto. Ex adverso essentiae compositae non sunt adequate idem cum substantia prima seu cum subiecto, quod ipsi addit principia individuanta, quae sunt praeter principia quidditativa; et hoc propter imperfectionem huiuscemodi substantiarum, quae communicabiles sunt pluribus individuis, ut universale communicatur particulis per divisionem, quae non multiplicat speciem, sed solummodo numeram. Hinc principia individuanta non ingrediuntur constitutionem essentiae, sed constituunt individuum. Idcirco, non ponuntur in definitione hominis in quantum est homo, sed ponentur in definitione Socratis, si Socrates definitionem haberet (2).

Nota 4.º Doctrina in propositione enuntiata traditur ab Aristotele De coelo et mundo lib. I, cap. X, et a S. Thoma passim et discrete defenditur, uti videre est in locis citatis, et clarius patebit ex probatione thesis. Quare Caietanus, in prooemio com. ad opusc. De ente et essentia, merito haec notavit: « Apud S. Thomam (1 p. q. 3, a. 3) in rebus materialibus natura et singularitas distinguuntur realiter ». Immo ipse Toletus, qui hac in re a doctrina S. Thomae dissentit, ingenue fatetur S. Doctorem propugnasse essentias materiales non individuari per seipsas (3). Doctori Angelico in hac do-

(1) Cf. quae diximus, Log. Mai. q. 1, a. 5, pag. 166-167.

(2) Cf. opusc. De ente et essentia, cap. II in fine.

(3) TOLET. in I p. q. 3, a. 3, dubio 3.

ctrina tuenda perfecte concinit Arcangelus Mercenarius a Montesanto, qui ita rem accurate declarat: « Unitas autem numeralis, et singularitas licet conveniant formae secundum esse extra animam; non tamen conveniunt ei ex se, sed per aliquod extrinsecum: unde non valet. Unitas numeralis convenit formae ut habet esse extra animam; igitur ex se. Quoniam non omne, quod convenit rei secundum esse extra animam, convenit ei ex se; sed aliqua per se, aliqua vero per aliquod extrinsecum » (1).

Prob. prop. Arg. 1.um Si essentia realiter non distingueretur a principiis eam individuantibus, in suo conceptu et absolute considerata diceret unitatem realis individuationis, ideoque unitatem numeralem. Iam vero essentia rerum materialium in suo conceptu seu absolute considerata neque dicit unitatem neque pluralitatem numeralem. Ergo essentia rerum corporatarum realiter distinguitur a principiis individuantibus. Cum propositio maior perspicua sit, declarabimus *assumptionem*, ipsis verbis S. Thomae ita rem enodantis: « Si quaeratur utrum ista natura possit dici una vel plures, neutrum concedendum est: quia utrumque est extra intellectum humanitatis. Si enim pluralitas esset de ratione eius, namquam posset esse una, cum tamen una sit secundum quod est in Socrate. Similiter si unitas esset de intellectu et ratione eius, tunc esset una et eadem natura Socratis et Platonis, nec posset in pluribus plurificari » (2). Haec S. Doctoris verba illustria sane sunt, sed illustriora evadunt si conferantur cum altera eiusdem Doctoris Angelici doctrina, quae docet, essentiam simplicium substantiarum non posse in variis individuis plurificari, praecise quia huiusmodi essentia est per se individuata, et hoc aliquid designabile (3).

Arg. 2.um Essentia identificata cum principiis individuantibus, seu forma identificata cum subiecto potest in abstracto praedicari de subiecto singulari, quia cum illo unum idemque est. Atqui in substantiis compositis essentia non praedicatur in abstracto de subiecto singulari, ideoque dici nequit: *Petrus est sua humanitas*. Ergo in materialibus substantiis essentia distinguitur realiter a principiis eam individuantibus.

Evol. arg. Adversarii ad eludendam vim huius argumenti recurrunt ad distinctionem rationis intelligibilis, secundum quam nos concipimus eandem rem vel in abstracto, nempe ut partem, vel in concreto, nempe ut totum seu ut subiectum deferens formam vel essentiam. Verum haec responsio nodum non solvit, nam, ut sapienter notat Toletus (in 1 p. q. 3, a. 3, dubio 3), tametsi inter Deum et

(1) *Dilucidationes in Aristoteldom*, cap. XI.

(2) *Opusc. De ente et essentia*, cap. IV.

(3) 1 p. q. 50, a. 4; *opusc. De natura materiae*, cap. III.

Deitatem sit distinctio rationis ratiocinatae, quae a S. Thoma dicitur virtualis, nihilominus salvatur veritas istius propositionis: *Deus est Deitas*, et sic de ceteris attributis in abstracto consideratis. Licet enim intellectus noster iuxta modum intelligendi res materiales, in quibus essentia seu forma non est per se subsistens et singularis, intelligat divinam naturam et divina attributa tamquam formas receptas in subiecto; nihilominus vel fide vel ratione cognoscit, hoc non dimanare ex natura rei, sed ex suo modo cognoscendi admodum imperfecto. Propterea iudicando affirmat absolutam identitatem inter subiectum et formam; idest per compositionem pronuntiat essentiam esse per se subsistentem et singularem, ideoque non differre quicquam a subiecto, etsi duobus conceptibus plane diversis subiectum deferens formam, et ipsam formam apprehendat.

Verum enim cum in rebus corporalibus subiectum revera addat formae principia individuantia vel proprietates determinantes quidditatem ad esse huius vel illius singularis, subiectum non est *adaequate* idem cum forma quam includit; et ideo pars formalis non potest de ipso praedicari in abstracto, cum forma sit recepta in subiecto, in quo subsistit, et non subsistat in se et per se, idest non sit per se *hoc aliquid designabile*. Haec doctrina saepissime traditur et enucleatur a S. Thoma. Ad specimen haec citabo: « Essentia substantiae compositae potest significari ut totum vel ut pars: quod accidit propter materiae designationem, et ideo non quomodolibet praedicatur essentia rei compositae de ipsa re composita. Non enim potest dici quod homo sit quidditas sua. Sed essentia rei simplicis, quae est sua forma, non potest significari nisi ut totum, cum nihil sit ibi praeter formam, quasi formam recipiens. Et ideo quocumque modo sumatur, essentia substantiae simplicis de ea praedicatur. Unde Avicenna dicit quod quidditas substantiae simplicis est ipsummet simplex, quia non est aliquid recipiens ipsam » (1). Quem locum enarrans Caietanus in com. ad opusc. *De ente et essentia* accurate explicat quomodo quidditas substantiae compositae realiter differat ab individuo.

Arg. 3.um Natura divina nequit plurificari seu multiplicari in pluribus individuis eo quod eius singularitas, vel id per quod est individua identificatur realiter cum ipsa, licet secundum rationem intelligibilem ab ea discriminetur; et sic S. Thomas perfectissimam divinae naturae unitatem demonstrat. Atqui haec argumentandi ratio non solum esset vana, sed plane ridicula, si quidditas substantiae materialis esset realiter idem cum sua singularitate, idest cum principio eam determinante ad singularitatem, et ad esse hanc numericam unam. Ergo substantiae materiales realiter distinguuntur a principiis individuantibus. Ut enim ipsius Doctoris Angelici verbis utamur: « Illud unde Socrates

(1) *Opusc. De ente et essentia*, cap. V.

est homo multis communicari potest: sed *id unde est hic homo* non potest communicari nisi uni tantum. Si ergo Socrates per id esset homo, per quod est hic homo, sicut non possunt esse plures Socrates, ita non possent esse plures homines » (1). Huiusmodi verba Angelici Magistri ita per se perspicua sunt, ut quaelibet declaratio tenebras ipsis offunderet; velle quippe res evidentes demonstrare, est hominis non discernentis res per se manifestas ab illis quae per se non sunt exploratae, ut ait Philosophus. Quod si adversarii nihilominus ad distinctionem rationis seu virtutem tamquam in arcem se recipere putarent, eos ad responsonem in alio argumento datam remitteremus adnotantes unitatem vel multiplicationem numericam alicuius naturae non esse repetendam a nostro modo intelligendi, sed ab ontologicis et realibus rei constitutivis.

Ceterum haec ratio quam S. Thomas crebro usurpat, expressa est ex ipso Aristotele qui tuetur, formas materiales esse multiplicabiles numerice in eadem specie, quia sunt receptae in subiecto et materia, ex qua habent ut subsistant et individuae sint, et hoc fatente ipso Scoto, qui propterea Aristotelem reprehendit. En praeclara Stagiritae verba: « In omnibus et quae natura, et quae ab arte facta sunt et constant, aliud est ipsa per seipsam forma, et quae est cum materia mixta: ut sphaerae forma alia sit et aurea, et aenea sphaera, et circuli rursus alia est ipsa forma, et aeneus circulus ligneusque. Sphaerae namque quidditatem aut circuli assignantes, non aurum, non aes in oratione dicemus, tamquam non existant haec de substantia. Si vero aeneum aut aureum dicemus... aliud erit esse circulo, et *huic circulo*, et illud quidem forma, hoc autem forma in materia et eorum quae singularia sunt » (2).

Utrumque argumentum derivatum ex praedicabilitate, et multiplicabilitate formae sic perbelle complexus est Aquinas noster: « In omnibus habentibus formam in materia, natura speciei individuatur per materiam, unde *principia individuantia*, et accidentia individui sunt praeter essentiam speciei. Et ideo contingit sub una specie inveniri plura individua, quae licet non differant in natura speciei, differunt tamen secundum *principia individuantia*, et propter hoc in omnibus habentibus formam in materia *non sunt omnino idem* et res, et quod quid est eius. Socrates enim non est sua humanitas. In his autem, quae non habent formam in materia, sicut sunt formae simplices, nihil potest esse praeter essentiam speciei, quia ipsa forma est tota essentia. Et ideo in talibus non possunt esse plura individua unius speciei, nec potest differre res, et quod quid est eius » (3).

(1) 1 p. q. 11, a. 3.

(2) *De coelo et mundo*, lib. I, cap. X, text. 92.

(3) *De Anima*, lib. III, lect. 8.

Arg. 4.um Non admissa reali distinctione inter quidditatem materialem et principia eam individuantia, nulla probabilis ratio afferi potest quamobrem obiectum proprium intellectus nostri sit quidditas universalis, et non singularis, cum in illa hypothesi res in se et absolute considerata esset singularis, et in suo conceptu quidditativo singularitatem includeret, quemadmodum formae spirituales et per se subsistentes. Atqui obiectum proprium intellectus nostri est quidditas universalis et non singularis, iuxta illud Boetii a S. Thoma, et a politioribus Scholae principibus crebro usurpatum: *singulare dum sentitur, universale dum intelligitur*. Ergo quidditas rei materialis re differens est a principiis eam individuantibus.

Evol. arg. Ad propositionem maiorem quod attinet, si realitas quae verificat in substantia corporali naturam communem speciei esset idem ac realitas quae verificat hanc numero naturam, inintelligibile prorsus foret et secum pugnans realitatem verificantem hanc numero naturam neque intelligi primo ab intellectu nostro, neque posse intelligi *conceptu proprio* etiam per posteriores actus: hoc quippe significat essentiam singularem non esse proprium obiectum intellectus nostri. Hoc evidenter fiet, si advertatur animo, graviore philosopho, qui propugnant quidditates materiales esse per seipsas singulares, qui propugnant quidditates numero suis principiis decernere, essentiam singularem esse proprium et primum obiectum nostri intellectus. Accedit quod si per eandem realitatem res constitueretur in specie et in ratione individui, cum res conveniant in quidditate, et differant per principia individui, dicendum foret naturas materiales per eandem realitatem et discrepare et convenire inter se, quod esset portento simile, et iure derideri putaremus ab eo, qui id nobis suadere niteretur.

Pro propositione minori consuli potest Aristoteles et eius interpres S. Thomas in lib. III *de Anima*, ex quo haec pauca decerpam: « Considerandum est quare sensus sit singularium, scientia vero universalium... Sciendum est igitur quod sensus est virtus in organo corporali, intellectus est virtus immaterialis, quae non est actus alicuius organi corporalis... Oportet igitur quod sensus corporaliter et materialiter recipiat similitudinem rei quae sentitur. Intellectus autem recipit similitudinem eius quod intelligitur incorporealiter et immaterialiter. *Individuatio autem naturae communis in rebus corporalibus et materialibus est ex materia corporali sub determinatis dimensionibus contenta: universale autem est per abstractionem ab huiusmodi materia et materialibus conditionibus individuantibus*. Manifestum est igitur quod similitudo rei recepta in sensu repraesentat rem secundum quod est singularis, recepta autem in intellectu repraesentat rem secundum rationem universalis naturae; et inde est quod sensus cognoscit singularia; intellectus autem universalis, et horum numerum scientiae » (1). Huc atque illuc

(1) S. THOM. *De Anima*, loc. mox cit.

se vertant licet osoreis realis differentiae inter quidditatem compositam et principia individuantiā, alterum de duobus lateatur oportet, aut quantitatem dimensivam ex mente S. Thomae virtualiter tantum differre a substantia corporali; aut se in propria sententia tutanda a doctrina Summi Aquinatis oppido dissentire.

ARTICULUS IV.

DE MENTE S. THOMAE CIRCA INDIVIDUATIONEM.

CONTINUATIO RERUM. Licet ex iis, quae hactenus commemoravimus, ius fasque non sit de sententia S. Thomae addubitare circa singularitatem substantiarum materialium; nihilominus in re tanti momenti non erit inopportunum in utilitatem iurum quaedam illustriora Angelici Doctoris loca simul congesta huc transferre, et ea paulisper declarare, quo evidentior illustriorque evadant mens et doctrina tanti Magistri.

Testimonium I: « Respondeo dicendum quod Philosophus (5 *Metaph.*) ponit substantiam dupliciter dici. Dicitur enim uno modo substantia ipsum subiectum unicum, quod non praedicatur de alio, et hoc est particulare in genere substantiae: alio modo dicitur substantia forma vel natura subiecti. Huius autem distinctionis ratio est, quia inveniuntur plura subiecta in una natura convenire, sicut plures homines in una natura hominis. Unde oportet distingui quod est unum ab eo quod multiplicatur: natura enim communis est quam significat definitio indicans: quid est res. Unde ipsa natura communis essentia vel quidditas dicitur. Quidquid ergo est in re ad naturam communem pertinens, sub significatione essentiae continetur; non autem quiddid est in substantia particulari est huiusmodi. Si enim quiddid est in substantia particulari ad naturam communem pertineret, non posset esse distinctio inter substantias particulares eiusdem naturae. Hoc autem quod est in substantia particulari praeter naturam communem, est materia individualis, quae est singularitatis principium, et per consequens *accidentia individuantiā*, quae materiam praedictam determinant. Comparatur autem essentia ad substantiam particularem ut pars formalis ipsius, ut humanitas ad Socratem. Et ideo in rebus ex materia et forma compositis essentia *non est omnino idem*, quod subiectum, unde non praedicatur de subiecto; non enim dicitur, quod Socrates sit sua humanitas. In substantiis vero simplicibus nulla est differentia essentiae et subiecti, cum non sit in eis materia individualis naturam communem individuans, sed ipsa essentia in eis est *subsistentia*, et hoc patet per Philosophum (7 *Metaph.*) et per Avicennam, qui dicit quod quidditas simplicis est ipsum simplex. Substantia ergo quae est subiectum duo

habet propria; quorum primum est quod non indiget extrinseco fundamento in quo sustentetur, sed sustentatur in seipso; et ideo dicitur subsistere, *quasi per se, et non in alio existens*; aliud est quod est fundamentum accidentibus sustentans ipsa, et pro tanto dicitur substare. Sic ergo substantia quae est subiectum, in quantum subsistit dicitur *subsistere*; vel *subsistentia*. In quantum vero substat, dicitur hypostasis secundum Graecos, substantia prima secundum Latinos. Patet ergo quod hypostasis et substantia differunt ratione, sed sunt idem re. Essentia vero in substantiis quidem materialibus *non est idem cum eis secundum rem, neque penitus diversum*, cum se habeat ut pars formalis. In substantiis vero immaterialibus est omnino idem » (1).

Testimonium declaratur. Ex testimonio mox citato haec aperte derivantur, quae quaestionem nostram vehementer illustrant. 1°) Iuxta S. Thomam substantia prima est subiectum ultimum, quod non praedicatur de alio, id est substantia singularis et individua: contra substantia secunda est forma vel natura subiecti, id est essentia vel quidditas. 2°) Substantiae singulares eiusdem speciei non distinguuntur inter se per id quod eas constituit substantias secundas, nempe per quidditatem, quam significat definitio, sed per id quod ipsas constituit in ratione substantiae primae et singularis; nam quod commune est, minime esse potest ratio distinctionis. Si enim, inquit Aquinas, omnia quae sunt in substantia particulari ad speciem pertinerent, non posset esse distinctio inter varias substantias eiusdem speciei. 3°) Substantia prima addit substantiae secundae materiam individuaem, quae est principium individuantiōis, et accidentia quae hanc materiam determinant, atque ita essentia non est *omnino idem secundum rem* cum substantia prima et singulari. 4°) Substantia singularis non egens alio fundamento in quo sustentetur, hoc ipso subsistit, id est existit in se et non in alio. 5°) Substantia singularis ab hypostasi et substantia differt ratione, sed est idem re: substantia vero secunda seu quidditas in formis subsistentibus est idem re cum hypostasi et substantia, sed differt ratione; in substantiis compositis non est idem cum eis *secundum rem*, neque penitus diversum, sed se habeat ut pars formalis ad totum.

Quamobrem ipsis pene S. Thomae verbis huiusmodi conflamus argumenti conclusionem. Substantia prima seu singularis in rebus corporalibus differt ab essentia vel quidditate *secundum rem*. Atqui differentia in eo est, quod quidditati addat principia individuantiā. Ergo principia individuantiā realiter discriminantur ab essentia in substantiis compositis ex materia et forma.

Testimonium II: « Natura significat essentiam speciei, quam significat definitio. Et si quidem his quae ad rationem speciei perti-

(1) QQ. DD. De Pot. q. 9, a. 1.